

Одним з основних методів розвитку діалогічної мови у дітей дошкільного віку на заняттях є бесіда. Бесіда — це організована, цілеспрямована розмова вихователя з дітьми з певної теми, яка складається із запитань і відповідей. Бесіда є ефективним словесним методом навчання, який при правильному його поєднанні з конкретними спостереженнями та діяльністю дітей відіграє велику роль в освітньо-виховній роботі з дітьми.

Розроблений Сократом і Платаном метод бесіди застосовувався у навчанні молоді риторичі й логіці. Пізніше цей метод був використаний у шкільному навчанні. З часів Я. А. Коменського та Й. Г. Песталоцці постало питання про застосування бесід у дошкільному вихованні.

Бесіда в першу чергу є методом уточнення і систематизації уявлень дітей, здобутих ними в процесі повсякденного життя і на заняттях. Характер бесіди вимагає від дитини вміння активно відтворювати свої знання, порівнювати, розмірковувати, робити висновки. За допомогою бесід діти цілеспрямовано засвоюють відомості про конкретні предмети й явища, вчаться словом передавати ознаки предметів, дії з предметами. Зосереджуючи увагу на характерних ознаках явищ, педагог поглиблює уявлення дітей про те, що вони сприймали на прогулянках, екскурсіях. Позначення сприйнятого словом, опис самими дітьми предметів і явищ робить процес набуття знань осмисленішим. Бесіда також збагачує дитину новими знаннями або показує знайоме в новому аспекті. Беручи участь у бесіді, дитина вчиться зосереджувати свою думку на одному предметі, пригадує те, що знає про нього, привчається логічно мислити. В бесіді вихователь учить дитину чітко висловлювати свої думки, розвиває вміння слухати і розуміти запитання, правильно формулювати відповідь на них — коротко або докладніше залежно від характеру запитання, правильно ставити запитання. Бесіди активізують дитячу мову, сприяють розвитку діалогічного мовлення. Оволодіння навичками діалогічного мовлення має важливе значення для наступного навчання в школі.

Вихователь вчить дітей у ході бесід правильно застосовувати граматичні форми слів, чітко вимовляти слова, правильно ставити наголоси, збагачує й активізує їх словник. У бесідах є можливість повторно відтворити те, що діти спостерігали раніше. Під впливом бесід мова дошкільників стає точнішою, змістовнішою.

У бесіді активізуються моральні й естетичні уявлення дітей, зосереджується їхня увага на найяскравіших враженнях. Бесіди, ідейно спрямовані й багаті за змістом, підводять дітей до доступних для них суджень, висновків. Дитина на яскравих прикладах повніше осмислює й емоційніше переживає своє ставлення до оточуючого. Спираючись на знання, дитина обдумує свою поведінку, оцінює вчинки. Бесіда формує у дитини відповідне ставлення до фактів дійсності, сприяє вихованню організованості й формуванню певних моральних якостей.

В умовах дитячого садка бесіда використовується як важливий засіб колективного спілкування дітей.

Бесіда як метод навчання використовується в основному в старших групах. Проте окремі бесіди (*наприклад, про працю дорослих у дитячому садку, про пори року*) можна успішно проводити в середній групі (*з другої половини року*).

Змістом бесіди є програмний матеріал з ознайомлення дітей з навколишнім: з предметами побуту, праці, з побутом і працею людей, явищами природи, суспільним життям, святами, з іграми, навчанням і працею дітей у дитячому садку. Зміст бесіди може складати обговорення прослуханих казок, оповідань, віршів, розглянутих картин, діафільмів, кінофільмів, телепередач тощо.

Зміст бесід повинен бути педагогічно цінним, сприяти здійсненню завдань всебічного виховання дітей і разом з тим бути посильним, психологічно близьким дитині-дошкільнику. Дотримання останньої вимоги особливо необхідне для того, щоб бесіда проходила активно, збуджувала думку дитини, допомагала утримувати її увагу і залишила б глибокий слід у її свідомості.

Сучасні методисти пропонують різноманітну тематику для бесід з дошкільниками.

Поширеними є бесіди, які відтворюють факти і явища суспільного життя: «Київ — головне місто України», «Наше місто», «Ми любимо своє село», «Що ми бачили в бібліотеці?». Ряд бесід присвячується темам праці, трудовим процесам, трудовим справам самих дітей: «Хліб — всьому голова», «Професії твоїх батьків», «Як шують одяг», «Про будівництво», «Ми — чергові», «Що ми виростили на городі, в саду?» тощо.

З дошкільниками проводяться бесіди про машини, які допомагають дорослим у праці («Що машини допомагають робити в дитячому садку і вдома?», «На чому люди їздять?», «Які машини допомагають колгоспникам вирощувати врожай?» тощо), про предмети, з якими діти зустрічаються кожного дня («Наші іграшки», «Про одяг і взуття», «Про посуд» і т. ін.).

Вихователь повинен глибоко продумувати зміст бесід, відбирати для обговорення ті факти й явища, які підводять дітей до узагальнюючих висновків і в той самий час потребують додаткових пояснень, відомостей, щоб діти повніше і глибоше осмислили матеріал спостережень.

Старший вихователь дитячого садка повинен допомогти вихователям спланувати проведення бесід у певній послідовності, забезпечити зв'язок їх між собою. Наступні бесіди мають бути складніші за попередні. В них повинні ставитись нові розумові завдання, підвищуватися вимоги до мови дітей.

Бесіда досягає своєї мети тільки при чіткій організації і продуманій методиці її проведення. Тому значне місце в успішному проведенні бесіди має ретельна підготовка до неї вихователя і дітей. Вихователь, визначивши завдання і тему бесіди, продумує і підбирає її зміст, структуру, визначає характер і формулювання основних запитань. Крім того, підбирає необхідні наочні посібники, технічні засоби, продумує, як урахувати індивідуальні особливості дітей і забезпечити диференційоване керівництво ними під час бесіди.

Готовність дітей до бесіди полягає у наявності в них відповідних знань про предмет чи явище, які будуть обговорюватись у бесіді. Ці знання дитина одержує під час екскурсій, спостережень, розгляду картин, перегляду діафільмів,

телепередач тощо. Бесіда повинна будуватися на основі життєвого досвіду і знань дітей. Наприклад, бесіду на тему «Про зиму» можна проводити тільки тоді, коли діти вже ознайомились з зимовими явищами природи, слухали відповідні оповідання і вірші. Якщо планується бесіда за змістом картини, літературного твору, то діти повинні мати певні знання для розуміння цього матеріалу, прослухати цей літературний твір, розглянути картину.

Бесіда є складним методом навчання, її хід залежить не тільки від підготовки самого вихователя, а й від рівня розвитку дітей, їхніх знань, від ступеня їхньої активності й самостійності. Бесіда вимагає від дитини напруження уваги, вона повинна весь час стежити за ходом бесіди, не відволікатись від теми, слухати своїх товаришів, пригадувати, узагальнювати, бути готовою відповідати, в той же час стримувати себе від виступу, коли не запитують. Перед вихователем стоїть завдання підтримувати протягом усього заняття активність дітей, мобілізувати їхню увагу.

Структура бесіди залежить від теми, змісту, віку дітей. У ній взаємопов'язані такі структурні елементи, як початок бесіди, основна та заключна частини. Бесіда повинна починатися з опису конкретних образів, емоційно яскравих спогадів дітей про цікавий випадок. Необхідно відразу ж оживити в пам'яті дітей цілісний образ, явище, активізувати емоційну сферу дітей і тим самим викликати в них бажання брати участь у бесіді. Є.О. Фльорина пише з цього приводу, що початок бесіди повинен бути образним, емоційним, повинен «зібрати» увагу дітей і спрямувати їхні думки.

Почати бесіду можна по-різному — із згадування, з розповіді, з розгляду картинки, іграшки, предмета, з загадування загадки, читання вірша, які мають пряме відношення до теми.

В основній частині бесіди розкривається її конкретний зміст. Готуючи бесіду, вихователю треба спланувати її етапи, тобто виділити суттєві компоненти того поняття, яке буде аналізуватися з дітьми. Дітям послідовно ставляться запитання, які спрямовують їхню активність. По ходу бесіди вихователь дає пояснення, стверджує дитячі відповіді, узагальнює їх, показує наочний матеріал і т. ін. Бесіда повинна бути емоційною, жвавою, підвищувати активність дітей. Залежно від змісту бесіди, в ній в різних поєднаннях використовуються такі прийоми, як запитання, пояснення, показ наочного матеріалу.

У процесі бесіди педагог іноді повідомляє нові відомості, щоб уточнити або поглибити знання дітей про ті предмети й явища, про які йде мова. В бесіді можна використовувати різні прийоми словникової роботи — пояснення вихователем значення окремих слів, повторення слова хором разом з вихователем.

Успіх і педагогічна результативність бесід багато в чому залежить від правильно поставлених перед дітьми запитань.

Усі запитання можна поділити, як зазначає Є.О. Радіна, на дві групи. До першої можна віднести ті, які вимагають від дітей простої відповіді чи описування предметів, явищ. Це запитання що? хто? який? куди? та ін. Вони ставляться на початку бесіди або мікротеми бесіди для того, щоб відновити в пам'яті дитини те, що вона бачила, переживала. Друга група запитань вимагає від дітей деяких логічних узагальнень, умовиводів, встановлення причинних

зв'язків, розкриття змісту теми. (Для чого? чому? навіщо? чим схожі? як узнати? та ін.).

Такі запитання пошукового та проблемного характеру повинні відігравати провідну роль в бесіді, особливо в старших групах. Вони здебільшого ставляться після того, як в пам'яті дитини відновилися знання, образи, і на основі аналізу вона може прийти до висновку.

Запитання вихователя повинні розкривати зміст теми і спрямовувати думку дітей на правильну відповідь. Тому їх треба формулювати чітко, конкретно, коротко. (*Які машини допомагають будівельникам будувати будинки? Де роблять іграшки?*). Неконкретні запитання часто призводять до неправильних, поверхових відповідей. Так, запитання «Що ви знаєте про Київ?», «Що ви можете сказати про цю картину?» і подібні — широкі за змістом, неконкретні, тому й відповіді дітей будуть поверховими. В самому запитанні не повинно бути незрозумілих дітям слів. У кожному запитанні повинна бути лише одна думка. При постановці запитань необхідно чітко уявити собі, які психічні процеси при цьому активізуються у дітей — процеси пам'яті, мислення, уяви, а також, які саме почуття викликаються. Активізація всіх психічних процесів шляхом запитань до дітей — важлива умова проведення бесіди.

Слід також ставити такі запитання, які викликали б у дітей різні образи — зорові, слухові тощо. Наприклад, у бесіді про річний транспорт вихователь ставить таке запитання: «Що ви чули, коли були на набережній?» Діти згадують, що чули гудки пароплавів, короткі й довгі, шум моторів, голосні оголошення по радіо на річковому вокзалі тощо. Слухові сприймання допомагають дітям точніше описати все, що характеризує явище, предмет.

Крім основних запитань вихователь повинен використовувати і допоміжні — навідні та підказуючі. Навідні запитання займають основне місце серед допоміжних, вони допомагають дитині не тільки точніше засвоїти зміст того, про що запитують, а й наштовхують на правильну відповідь, дають можливість самостійно впоратись з нею, наприклад: «А що ще у нас є цікавого в місті? Яка річка? Як вона називається?»

Значно менше місце повинні займати підказуючі запитання, які містять у собі готову відповідь. Діти, відповідаючи на них, повинні тільки ствердити чи заперечити, наприклад: «А ти бачив пам'ятник на площі?» Ці запитання треба ставити тільки дітям, які не впевнені у своїх силах, повільно думають. Відповівши на таке запитання, дитина сміливіше відповідатиме на наступні. Проте і щодо таких дітей ці запитання не можна застосовувати часто, бо це привчає дитину до відповідей без роздумування, гальмує її розумовий розвиток.

Важливим показником активної участі дітей у бесіді є їхні запитання. Треба вчити дітей ставити запитання до вихователя і товаришів. Вихователь повинен бути уважним до запитань дітей, які виникають у них в процесі бесіди: схвалити вдалі запитання, відмітити спостережливість, допитливість. Вихователь може викликати у дітей бажання ставити запитання зауваженнями («Невже вам нецікаво знати, як роблять цю іграшку?»), попередньою установкою («Послухайте Сергія, а потім розпитайте його детальніше, що він бачив у Києві»), вказівками («Запитайте один у одного, що вам найбільше запам'яталося з того, що ми бачили на телеграфі й чому?»).

У процесі бесіди діти повинні висловити своє ставлення до предметів і явищ, поділитися почуттями, переживаннями. Проводячи бесіду, вихователь мусить пам'ятати, що вона повинна мати характер організованої розмови, яка проходить вільно, не напружено, у звичайних, невимушених умовах і сприяє розвитку живої, образної мови дітей. Відповідаючи на запитання, діти іноді відходять від теми бесіди, тому що у них під впливом слова легко і швидко відновлюються асоціативно пов'язані враження. Є.І. Тихеева вказувала на те, що вихователь повинен стежити за ходом бесіди, спрямовувати її, не давати відхилитися від теми, вести бесіду жваво, емоційно.

Відповіді дітей у бесіді можуть бути розгорнутими і короткими. Вимагати на кожне запитання розгорнутої відповіді не слід, інакше бесіда втратить свою невимушеність, стане нецікавою.

У практиці зустрічаються випадки, коли вихователі вимагають повної відповіді. Проте не слід цього робити у жвавій бесіді, яка захоплює не тільки розум, але й емоції дітей. Цим знижується емоційна безпосередність обміну думками і враженнями, що характерно для усного розмовного мовлення; мова дитини набуває характеру «книжної».

Вихователь повинен підводити дітей до розгорнутих відповідей, в яких дитина осмислено і зрозуміло для слухача передає свої судження, користуючись при цьому різноманітними синтаксичними структурами фраз. Іноді відповідь дитини складається з двох-трьох фраз, логічно пов'язаних між собою. Треба передбачити запитання, які вимагають самостійної розумової праці, а не механічної «повної» відповіді. Навчання дітей штучної побудови фраз збіднює їхню мову. Спонукаючи дітей до розгорнутих відповідей можна насамперед постановкою таких запитань, на які дитина не може не дати розгорнутої відповіді. Наприклад, такі запитання, як «Що вам найбільше запам'яталося з літнього відпочинку? Розкажіть про це» або «Чому Сашко так зробив?» та подібні ведуть до розгорнутих висловлювань. Велике значення має також приклад висловлювань в бесіді самого вихователя. Так, у бесіді про рідне місто вихователь пропонує дітям описати свою вулицю, але спочатку він сам дає зразок такого опису. Можна допускати короткі відповіді, навіть одним словом. На запитання «Хто?», «Що?», «Куди?» діти можуть відповісти коротко. «Як називається головна вулиця Києва?» — «Хрещатик»; «До якого свята ми зараз готуємось?» — «До Дня Перемоги» — такі короткі відповіді цілком зрозумілі іншим.

Вихователь у ході бесіди викликає якомога більше дітей, враховуючи при цьому індивідуальні особливості кожного. Соромливих дітей треба підбадьорювати, надто жвавих стримувати, терпляче вислуховувати відповіді млявих дітей. Неприпустимо запитувати одних і тих самих дітей. Якщо вихователь довго розмовляє з однією дитиною, то решта нудьгує, не бере участі в бесіді. Те ж саме буває, коли вихователь під час бесіди багато говорить про те, що дітям добре відомо, або без будь-якої потреби повторює все, що говорять діти. Активність у бесіді може виявлятися в доповненнях і уточненнях, які вносять діти у відповіді товаришів. Вихователь пропонує доповнити або уточнити відповідь дитини в тих випадках, коли вона неточна або неповна. Це підвищує увагу дітей на занятті. Відповіді дітей треба уважно вислуховувати. Не можна їх переривати, якщо в

цьому немає прямої необхідності. Недоцільно ціною довгих зусиль «витягувати» відповідь, якщо дитина не має необхідних знань або не може перебороти соромливість. У таких випадках можна задовольнитися короткою відповіддю.

Для уточнення уявлень дітей іноді в бесіді використовується наочний матеріал: картина, іграшка, модель, предмет у натурі. Наочний матеріал викликає зацікавленість, мовну активність. Висловлювання дітей у таких випадках безпосередньо спираються на відчуття і сприймання. Дрібні предмети (*квіти, насіння, листя, предметні картинки*) роздають усім дітям. Наочний матеріал вихователь готує заздалегідь, продумує розміщення його під час бесіди, методику пояснення. Його не треба виставляти для передчасного огляду, щоб не відвертати уваги дітей від заняття. Наочний матеріал повинен повністю відповідати програмному змісту бесіди. В бесіду можна включити прослуховування платівок, магнітофонних записів, літературних текстів, що підвищує емоційність сприймання матеріалу. Можна використати також ігрові вправи, загадки, читання художніх творів.

У заключній частині бесіди вихователь пропонує дітям прочитати знайомий вірш, заспівати пісню, близьку за змістом до теми бесіди. Можна прочитати художнє оповідання, провести дидактичну гру, прослухати магнітофонний запис. Так, бесіду про транспорт можна закріпити дидактичною грою «На чому люди їздять?», бесіду про місто Київ — піснею про нього, бесіду про свято — читанням знайомих віршів про це свято.